

EL MONESTIR DE SANTES CREUS EL 1936: EL VATICÀ DE L'ALT CAMP

Antoni Gavallda

1. ANTECEDENTS DE LA REPÚBLICA EN PAU

El monestir de Santes Creus entrà en període republicà sota la batuta de la Comissió de Monuments de Tarragona. El patronat del monestir de Santes Creus, com a tal, va ser instituït pel govern de la República a finals de 1931, per mediació d'un decret de la presidència del 17 de novembre de 1931, amb una consignació de 12.500 ptes. El 31 de desembre, a Tarragona, prenia possessió. El patronat va ser format per Pere Lloret Ordeix, advocat i alcalde de Tarragona com a president,¹ Eduard Toda i Güell, president del patronat de Poblet, vicepresident, i com a vocals Ramon Nogués i Biset, diputat a Corts; Jeroni Martorell, vocal nat al ser l'arquitecte de la secció de monuments de la Direcció General de Belles Art, Francesc Monravà i Soler, arquitecte de la Diputació, i Antoni Company i Fernández de Córdoba, secretari.² Segons Fort i Cogul atès que no hi havia cap persona del poble al patronat, el patró Eduard Toda es va repenjar amb el capellà local Francesc Sanjuan i Folch, circumstància que va implicar que se'l nomenés administrador i conservador, amb remuneració.³ El patronat depenia de la Direcció General de Belles Arts, del ministeri d'Instrucció Pública.

El setembre de 1933, amb l'Estatut aprovat, el monestir passà a jurisdicció de la Generalitat, i el patronat, va ser integrat a la conselleria de Cultura. Eufemià Fort,⁴ estudiós del cenobi,

¹ Ell mateix publicà Pere LLORET i ORDEIX (1978), *El Patronat i la Comissaria de la Restauració del Monestir de Santes Creus (1932-1938)*, Santes Creus, Publicacions de l'Arxiu Bibliogràfic.

² Al decret de la República també hi constava Pau Font de Rubinat però no se'l veu que actués.

³ És reveladora l'apreciació d'Eufemià Fort dient que el rector indicat quan es proclamà la República tenia una situació "una mica crítica econòmicament que no s'avingueren a resoldre els rics terratinents d'aquells voltants, que vivien opulentament a Madrid, a Barcelona o a d'altres llocs". Diu que Lloret manifestà la voluntat de pagar la quantitat si al Patronat li anava malament (p. 173).

⁴ Eufemià FORT i COGUL (1972), *Santes Creus de l'exclaustració ençà. La gestió dels organismes que n'han tingut la tutela*, Publicacions de l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus, núm. 30, p. 199-233.

assenyalà de forma crítica, anys més tard, que en aquest pas no es dotaren els serveis i que "afavorí, ben poc, de moment, Santes Creus", ja que les entrades de diners van ser curtes —es féu pagar per entrar des de primer d'abril del 1933—, i les subvencions testimonials. Aquestes entrades "curtes", el patronat les valorà en format diferent, el setembre del 1935, dient que des del 1929 fins l'agost del 1935 s'aconseguí, per diverses subvencions, unes 100.000 ptes. que es dedicaren a obres, a les quals s'hi afegiren entre 25.000 i 30.000 a través de subscripcions de particulars, de donatius de l'Ajuntament de Tarragona, de la Generalitat de Catalunya i de la Comissió de Monuments. Al pressupost oficial, caldria afegir-hi altres entrades, menors, xifrades en unes 5.000 ptes. l'any 1935, recaptades pels drets d'entrada i per la venda de llibres i postals, xifra que permetia cobrir despeses generals.⁵

Si aquesta era la situació econòmica que definia el patronat de cara a arreglar el cenobi, el problema era un altre i tenia nom: pretenia incorporar algunes de les propietats urbanes de Gonzalo de Mora Fernández, comte de Mora, adjuntes al monestir. En aquest agost del 1935 el patronat, en paraules del president, volia entaular converses amb el propietari, i per això es va valer d'amistats influents per mirar d'estovar el propietari, sense amagar que "si en lo que resta del presente año no se logra por lo menos entrar en una relación amistosa y cordial de mutua comprensión con dicho Señor, no quedará otro recurso que el de acudir a la promoción de los expedientes de expropiación para el logro de aspiraciones que estima a la vez justas y patrióticas". El to de la carta, taxatiu, demostrava que el patronat volia exercir les accions legals que tingués a mà per dignificar el monestir.

El front obert del problema eren, de moment, tres immobles propietat del comte, dos dels quals estaven adossats al monestir —l'antic Priorat, i la casa de l'hortolà—, i un tercer anomenat bosseria on estava instal·lada la tresoreria. El Priorat era un edifici situat a la plaça de l'església, als baixos del qual hi havia el celler del convent, compost de planta baixa i dos pisos, amb una superfície de 456 m². el qual albergava dues famílies en lloguer per un preu anual, conjunt, de 95 ptes. La casa de l'hortolà, també a la plaça de l'església, constava d'uns baixos i un pis, ocupant una extensió de 150 m². La família que el tenia llogat, duia en arrendament l'hort contigu, de més d'1 ha, pagant una pensió anual de 250 ptes. per ambdues peces. La tercera propietat era un edifici a la plaça de Macià, ocupant una extensió de 300 m², amb planta baixa i un pis, casal que servia d'habitatge a tres famílies, les quals pagaven, juntes 180 ptes. anuals. La voluntat era que un cop restaurats els edificis, als dos primers s'hi establiria la residència oficial del patronat, amb consergeria i guarderia, i en el cas del tercer es volia per a habitatge de l'administrador. El problema era on reubicar els sis inquilins que els habitaven, pagesos que treballaven terres del comte, i se suggerí que aquest cedís part d'un terreny seu, "els camps del Noguers", per construir-hi cases. Així, es volia que el comte, prèvia cessió gratuïta "facilitaria la solución puesto que hecho quedará convertido aquel lugar en zona de edificación la cual sería prácticamente

⁵ Aquesta informació, nova, es basarà en material de l'Arxiu General de la Guerra Civil. Salamanca. Lligalls 158 i 264 retornats a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Fons de la Generalitat de Catalunya 1931-1939. D'ara en endavant ANC-FGC. 264/2-17.

iniciada con las construcciones de referencia", implicant de retruc que el comte disposés d'un "gran número de solares" i quedés suficient compensat dels tres edificis i dels terrenys cedits. El patronat, en aquesta comesa, jugava amb una suposada magnanimitat del comte, sense converses prèvies que ho justificuessin, planificant sense cap garantia legal ni acordada.

Per arribar a plec de bé en la comesa indicada, es donaren veus a persones amigues. Sabem que en una visita de l'arquitecte Francesc Monràv i de José de Suelves y de Goyeneche, marquès de Bonanaro, a aquest darrer se li passà tota la informació, primer a Altafulla on residia per aquelles dates i després a Madrid.⁶ El 27 de novembre de 1935 el marquès donà la bona notícia a Pere Lloret, que s'havia entrevistat amb el comte de Mora i que aquest "desde el primer momento tomó un gran cariño el asunto y espero lograr de él un viaje a Santes Creus, que como Vd, creo será la mejor manera de incorporarlo a nuestros planes". La resposta de Lloret, exultant, agraïa la gestió, i li feia avinent una nova idea que havia gestat en tot el tema de les propietats del comte i la manera d'adquirir-les, pensant, segurament, que la primera proposta de bescanvi que li proposarien potser no era la més encertada. Tot i que li reiterava que si el comte de Mora "quisiera regalarnos el Priorato, como es natural, encantados", el que plantejava a consideració del marquès de Bonanaro, en síntesi, era que els immobles passessin a propietat del patronat, i aquest garantiria al comte de Mora la renda líquida que obtenia dels edificis, capitalitzant al tant per cent que es convingués, amb l'objecte de satisfer aquest capital en el moment que el patronat tingués numerari. El resum, com bé ho especificava, el marquès substituiria els edificis per un cens, percebent anualment unes pensions fins que el patronat pogués obtenir la redempció mitjançant el pagament del capital que la pensió representés. Seguidament fixava els avantatges per les dues parts: pel patronat l'adquisició immediata dels edificis, una destinació ràpida a les finalitats que es pretenien i el pagament reduït com si fos un lloguer; i per la part del comte el manteniment de la renda que en percebia en aquell moment, i la consolidació dels edificis atès que s'hi haurien de fer obres que serien pagades pel patronat amb la revalorització que en trauria en el moment de la venda.⁷ D'idees, com es pot veure, no en faltaven.

El 31 de gener del 1936 el marquès de Bonanaro va escriure a Pere Lloret dient-li que havia parlat novament amb el comte de Mora i que aquest se n'anava a Suïssa, que havia llegit la nova proposta que li havia lliurat Pere Lloret, i que en parlarien, avançant-li, però, la reticència per part del propietari en el tema de la cessió dels cups. Pere Lloret en una nova missiva de 4 de febrer li feia avinent una indiscreció personal, amb tal que el comte de Mora no se n'assabentés. Entenia que el comte volgués retenir el celler, "por la indudable utilidad que actualmente le prestan", espai que podria conservar-lo "de momento". Posava de moment perquè en un temps prudent —posava el 1937—, ell —o el patronat— preveia indicar al comte de Mora que renunciés al seu ús, per uns motius que creia que serien convincents als ulls del noble: per la qüestió social del camp, per la depreciació del vi, per l'absentisme,

⁶ Ho ha assenyalat en un bon treball Maribel SERRA PALLARÈS (2008), "Un local per al poble: el Casalot de Santes Creus (1936-1937)", *La Resclosa*, núm. 12, Vila-rodona, Centre d'Estudis del Gaià.

⁷ ANC-FGC 264/2-29.

amb un etcètera que donava a entendre que encara n'hi havia més. Això implicava, segons Pere Lloret, que s'imposava la transformació dels actuals contractes, bé per una llei que ho generalitzés, bé per una modificació voluntària dels pactes. En aquesta línia Lloret donava a entendre que la Llei de Contractes de Conreu, en suspens el 1935 pels fets d'octubre del 1934, quan fos, s'havia de reposar o reformular. Sentenciava que si bé el negoci del vi havia pogut ser, fa temps, un negoci de regular rendiment, "no se necesita ser muy lince para asegurar que hoy y cada día más resultará un desastre". El consell que Lloret avançava al marquès i que també donaria al comte —quan es vegessin— seria que prescindís el més aviat possible de l'explotació agrícola "y que convirtiera sus aparcerías y rabassas en arrendamientos con cánon o renta fija". Llavors, postil·lava, la utilitat dels cellers desapareixeria. El president del patronat en aquest afany d'aconseguir aquestes cases anava més enllà i posava a consideració una altra variable en dir que "tengo la seguridad de que si el Sr. de Mora pudiese apartarse de administradores, apoderados y encargados, verdaderos parásitos de los grandes propietarios, que les informan con vistas a sostener sus cargos, atentos solo a su conveniencia personal, comprendería cuan ventajoso le resultaría abandonar el actual sistema de explotación de su cuantioso patrimonio de Santes Creus. Y fácilmente desaparecerían esas resistencias a la cesión de los antiguos lagares del Monasterio, a que Vd. alude".⁸

□ Figura 1: El monestir des de la part posterior. Postal de Fototípa Thomàs.

⁸ ANC-FGN 264/31-32.

El febrer del 1936 es donà un gir en tot el tema. Pere Lloret escrivia a José de Suelves, marquès de Bonanaro, dient-li que es reincorporava a l'alcaldia de Tarragona després de ser-ne separat pels fets d'octubre del 1934, que renovava l'atenció per les coses de Santes Creus, i afegia que "es más que probable" que s'activés el que duïen entre mans, i ho avalava assenyalant que Marcel·lí Domingo entrés a Instrucció Pública, Ricardo de Orueta⁹ a la Direcció de Belles Arts i Ventura Gassol a la conselleria de Cultura de la Generalitat, "todos ellos buenos amigos nuestros y protectores decididos de nuestro Monasterio". Potser per això demanava activar la visita del comte de Mora dient-li al marquès "no se decide ese buen señor a hacernos una visita?". El març, però, el marquès va escriure que el comte tornava a estar absent i que ell es veia "paralizado en mis gestiones", insinuant que amb el nou càrrec, Pere Lloret tindria més facilitats "para proseguir su entusiasta obra de restauración", oferint-se per seguir col·laborant. A l'abril, el patronat entrà en escena amb el conseller de Cultura de la Generalitat i va descarregar-se trametent una carta a Agustí Duran i Sampere, queixant-se que els "nostres clams justificadíssims cauen en el buit i ni sisquera se'ns vol estimular amb una contesta manyaga".

L'1 de maig del 1936, el patronat va dir prou, trametent un escrit-instància, extens, al conseller de Cultura, on s'explicaven tots els fets succeïts fins aquell moment i es demanaven mesures contundents. El document signat per Pere Lloret, i per Antoni Company, secretari, deia que el patronat, sota la dependència de la Generalitat, a causa del traspàs dels serveis de Belles Arts, havia tingut cura del monestir i del contorn. S'indicava que el patronat havia aconseguit de l'ajuntament d'Aiguamúrcia que se'l consultés en l'aprovació de reformes de les cases, cosa que no treia que s'obrís expedient perquè els béns del cenobi en mans de particulars fossin inclosos en el Registre del Patrimoni Històric i Científic de Catalunya, citant els esgrafiats com "alguns béns notables que rumbegen encara en la major part de les façanes de les cases". En l'informe se citaven les edificacions alienades per l'Estat en virtut de les lleis desamortitzadores, entre les quals figuraven la residència del Prior de la comunitat, la bosseria i l'administració, habitades per famílies de pagesos que treballaven terres del comte.

S'hi afegia que al Priorat, a la planta baixa, es conservava la part més important del celler del monestir. S'hi donava el cas que tant aquestes dependències com les plantes superiors formaven part del monestir, i per això es reclamaven, assenyalant que "sols un abús o una deixadesa inexplicable pogueren permetre que passessin a ésser de propietat privada". Per donar força al que es deia se citava el que havia escrit el 1886 l'historiador i arqueòleg Bonaventura Hernández Sanahuja, el qual havia estat president de la Comissió de Monuments a Tarragona. Aquest havia deixat escrit que "La Comisión [en referència a la Comissió de Monuments Històrics i Artístics] observó con disgusto que no obstante lo prevenido en la Real Orden de 24 de Noviembre de 1846 y de habérselo hecho entrega del Monasterio, se había vendido a pública subasta un local anejo al mismo...", dirigint-se al:

⁹ Ricardo de Orueta Duarte, professor i crític d'art, va ser director de l'Acadèmia de Belles Arts de Madrid i professor de la Institución Libre de Enseñanza.

Sr. Intendente de la Provincia en 11 de Febrero de 1847, exponiéndole todo lo referido, y pidiéndole no se diese posesión al nuevo propietario, sino del local bajo, en donde radicaban dichos lagares; pero el Intendente contestó en 18 del mismo mes negativamente, apoyándose en que al tasar el edificio se había dado a los lagares la altura de 18 varas y por lo tanto la venta era legal por más que comprendiese dichos dos pisos.

Amb aquesta argumentació, en base a la Llei de Conservació del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de Catalunya de 3 de juliol de 1934, la Generalitat podia "expropiar per causa d'utilitat pública els edificis i propietats que privin la visió d'un monument, o malmetin la bellesa o minvin la seguretat dels immobles...". Amb aquesta base legal, i vist el perill d'enrunar-se i de ser destruït o malmès, el patronat demanà, conjuntament amb els edificis de la Bosseria i de l'Administració, una acció decidida per salvar-los. La demanda final abastava dos fronts:

1. Que els edificis del Priorat, de la Bosseria i de l'Administració d'igual manera "com tots els de la Clausura o recinte exterior del monestir de Santes Creus (Apotecaria, Ferreria, casa del Monjo Vicari, Hostatgeria, Casa dels Monjos jubilats, etc.)" fossin inclosos el Registre del Patrimoni Històric i Científic de Catalunya.
2. Que el Priorat, la Bosseria i l'Administració, "la Generalitat s'incauti dels dits edificis i dels que per estar units a ells augmentessin o completessin la seva utilitat, i els expropïi dels actuals propietaris en la forma prevista per la Llei".¹⁰

El 30 de maig Pere Lloret informà al marquès amic resident al carrer de la Bola, a Madrid, que havien aconseguit algunes petites subvencions i comunicant-li que com sigui que les gestions amb el comte de Mora no havien fructificat, s'havia aprofitat la bona disposició del conseller de Cultura de la Generalitat per promoure l'expedient d'expropiació forçosa dels immobles i terrenys que interessava adquirir. Pel que veiem, el diàleg entre l'amo —el comte de Mora— i el patronat que perseguia una millora per al monestir, no s'havia donat. Entrava en escena la llei per sobre el diàleg.

2. LA GUERRA A SANTES CREUS: COMITÈ DE MILÍCIES I PATRONAT EN SINTONIA

El 17 de juliol del 1936 les coses es capgiraren. I molt. Començava una guerra en la qual el sector religiós va ser castigat, quant a persones i propietats. Capellans morts i esglésies desembarassades d'objectes, tot va ser un. El nou poder, els Comitès Locals de Milícies Antifeixistes, constituïts a cada poble, desbordaren a ajuntaments, i no foren aliens al que passà al municipi, com a instigadors directes per part d'alguns dels seus components, o suavitzant perills cap als seus vilatans civils —i eclesiàstics—, en format de salvaguarda personal, no sempre prou reconeguda.

¹⁰ ANC-FGC 264/2 -36.

A la zona del Gaià succeí el que va esdevenir usual a quasi tots els pobles de Catalunya.¹¹ Ràtzies de cotxes carregats d'homes i alguna dona armats buidant esglésies dels pobles, amb l'ajut voluntari o forçat de la gent local, dels que eren d'esquerres i dels de dretes, cremant el que es creia que era el poder de l'opressió. I com a complement tràgic, segant la vida de persones, de dretes —feixistes per l'època— i capellans considerats propers a les seves tesis. En un juliol, agost i setembre xafogosos, la nit es féu llarga, llarguíssima. Passada la guerra, el franquisme posà al mateix sac tots els Comitès, incorporant-los centralment a l'eix del mal.

Santes Creus depenia del municipi d'Aiguamúrcia. El Comitè que suplantà l'Ajuntament es va configurar sota la presidència de Josep Masgoret Navarro *Pepitu Miramar* i amb assistència de Pere Canals Busquets *del Bar*, Josep Cunillera Güell de *cal Gaietano*, Emili Busquets Ferré, Benet Marimon Jové *Benet de cal Titu* i Ramon Aleu Rius *el paleta*. El diumenge 26 de juliol, a les 10 del matí, el Comitè acordà la confiscació, a benefici del poble, de tots els edificis que no estaven habitats pels respectius propietaris. La mesura comportà una situació nova, un tomb al que preparava el patronat i la Generalitat, però alhora es convertiria en un complement inesperat.¹² La confiscació afectà les següents propietats:

- Casa de Gonçal de Mora, habitada en aquell moment per August Dalmau.
- Cases conegudes com Priorat, ocupades per Joan Canela Galofré i Joan Artigal Bosch.
- Celler del mateix Priorat i celler situat a la plaça Francesc Macià i els altres edificis de la mateixa pertinença.
- Casa i edificis de Mercè de Martí, vídua de Benet.
- Cases, cellers i edificis d'Eulàlia Vallès de Meranges.
- Cases, cellers i edificis de Maria Benet Guarch i Pelegrina Benet Guarch.

Altrament, en aquesta mateixa sessió, el Comitè va procedir a la confiscació "per motius d'utilitat pública i conveniència general, de les finques conegudes per l'Albareda i Bosc de Sant Sebastià on neixen les aigües de les mines i diverses fonts que surteixen la població". L'acord es complementà en segellar les portes dels edificis que no fossin habitats, evitant que hi entressin "elements estranys" i alhora per mantenir-ne la conservació, i quant als habitats "es fixarà en les portes exteriors nota visible de l'esmentada incautació". Al document hi figuraven el segell del Partit Obrer d'Unificació Marxista, POUM Santes Creus i el d'Unió de Rabassaires de Santes Creus, els dos partits amb presència al Comitè.

¹¹ Es pot visualitzar a Pedro BATLLE HUGUET, Pbro. (1942), "Los monumentos, museos, iglesias y objetos artísticos de la provincia y archidiócesis de Tarragona, excepto Tortosa y sus comarcas", a: *Los monumentos arqueológicos y tesoro artístico de Tarragona y su provincia durante los años 1936-39: Memoria de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense*, Tarragona, Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, i a: Antoni GAVALDÀ TORRENTS (1997), "Jo delato, tu inculpes, ell denuncia..." (*Repressió franquista a Valls i comarca*), Valls, IEV.

¹² ANC-FGC 264/3.

Eufemià Fort donà detall del que succeí a l'esclat de la guerra indicant que "El Patronat de Santes Creus, completament desassistit de l'autoritat, pogué fer front a la situació i se'n sortí veritablement amb gran fortuna", posant l'èmfasi en la decisiva actuació del patronat, sense assenyalar que qui tenia les regnes locals era el Comitè, organisme que durant el franquisme va ser acusat, sempre, amb raó o sense, maliciosament, de les malvestats succeïdes. Va continuar escrivint que:¹³

El Patronat fou un organisme que imposà una absoluta contenció; ningú de Santes Creus no atemptà ni tan sols ho intentà, contra l'església, oberta al culte, ni contra l'administrador del Patronat, que era el rector. Aquest salvà la vida, i l'església no patí cap desperfecte ni cap mena de minva digna de consideració. A Santes Creus no hauria passat res si el 23 de juliol no s'hi hagués presentat un cotxe amb un escamot de gent forastera, la qual hom procurà de contenir.¹⁴ Preveient el cas, el Patronat havia requerit l'ajut de la força pública, però hom li respongué que calia que es refiés dels mitjans que tenia a l'abast, i així calgué que actués. En presentar-se els incendiaris, costà molt de contenir-los; finalment s'acontentaren cremant els escassos efectes de l'esglesiola de Santa Llúcia, d'interès gairebé nul. De l'església major foren lliurats al foc uns mobles: el confessional, un faristol i algunes imatges de guix i espart de molt mal gust. Els milicians forasters encengueren una foguerada al mig de la plaça de Santa Llúcia i ja en tingueren prou; perquè no tornaren més a Santes Creus amb intencions destructores; val a dir que el convenciment no fou fàcil, però prevalgué la tenacitat, la valentia i el coratjós voler posat a prova d'un grup de santescreuins que durant les llargues hores d'una tarda de juliol regatejaren amb els forasters, mentre a tot arreu la desesma més covarda s'afanyava a fer mèrits i fou responsable dels estralls més inqualificables.

Res no fou destruït a Santes Creus que valgués la pena; foren salvats els objectes del culte i els ornaments sagrats, i l'actuació decidida del grup de veïns que en aquella circumstància féu front als incendiaris forasters allunyà decididament i positivament tot altre intent de destrucció i de profanació a Santes Creus.

En aquestes accions Fort no citava ningú, però resulta evident que aquests "veïns" no eren altres que el Comitè —i segurament altres persones—, atès que aquest organisme era el poder real —i únic— que hi havia als pobles, i per tant era qui podia parar el cop. Fort, més endavant cità entre les persones addictes a Lloret el conserge Magí Vidal [Ras], el guarda Joan Artigal Bosch, Benet Marimon, Joan Inglès Fortuny i el secretari de l'Ajuntament Nicasi Claramunt Barril, *cal Marxant*. Una, Benet Marimon, formava part del Comitè. Joan Artigal Bosch ho seria del segon.

¹³ E. FORT i COGUL (1972), Ob. cit., p. 196-97. Qui ha estudiat amb més detall el patrimoni en perill —és el títol clar d'un altre llibre seu— és Jaume MASSÓ i CARBALLIDO (1999), "Notes sobre el salvament del patrimoni artístic religiós a Reus i Tarragona (1936-1937)", a: Jordi PIQUÉ PADRÓ i Josep SÁNCHEZ CERVELLÓ (coord.), *Guerra civil a les comarques tarragonines*, Tarragona, Publicacions del Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona.

¹⁴ A. GAVALDA (1997), Ob. cit., s'indica que va ser el 24.

□ Figura 2: Façana de l'església. Postal de L. Roisin.

Segons Fort i Cogul, a primeries d'agost del 1936 el conseller Ventura Gassol cridà a Barcelona el president del patronat, Lloret. Li va manifestar que el departament havia decidit suspendre totes les entitats que regien les institucions de cultura del govern de la Generalitat i que pretenia d'encomanar-se el govern i l'administració de cadascuna a un comissari nomenat pel Departament. Pere Lloret seria nomenat comissari. El decret va ser signat el 12 d'agost del 1936 i publicat al Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya el dia 14.

Sense poder precisar en quina data succeí, sabem que el mes d'agost la dona i el fill de Pere Lloret estaven aposentats a Santes Creus de feia algun temps.¹⁵ Lloret romania a Barcelona pel fet que era el director general d'Administració Local de Generalitat. Aquest nomenament serà clau per entendre el seguiment que a partir d'aquell moment faria, redoblat del que ja havia fet anteriorment. El seu fill, Gaspar, li va trametre una carta el dia 20 d'agost, per la que podem saber algunes qüestions personals i del monestir. De les personals deia que aquests dies la cosa estava més tranquil·la i "que les pors i corredisses que la gent feia quan veia un cotxe han anat molt en minva", i que "la mamà ha estat de les dones més valentes del poble i per ara no s'ha impressionat gens", en una apreciació que no aporta detalls clars que permetin entendre-ho. En el tema que ens interessa del patrimoni del monestir explicava com van treure

¹⁵ ANC-FGC. 264/1-3.

el Sant Bernat de la font, participant-hi ell mateix —el fill—, i de com se salvà intacte, tot i que s'ocasionaren alguns desperfectes menors a complements de l'estàtua, i que tot era dipositat al museu.¹⁶ Explicava també que estava treballant de ple "únicament a la feina del monestir", i significava que ell mateix li havia agafat molta estima, tal com sabia la que hi tenia el seu pare a qui anava dirigida la carta, segurament per animar-lo. La missiva prosseguia indicant el seguiment de les obres que s'hi feien a l'interior del monestir i del material que s'havia entrat al museu, i li feia una relació de les peces entrades. Signada la carta, afegia a la postdata que el conserge del monestir Magí Vidal li acabava de dir que corria el rumor que s'esperava la marxa del guarda per tal d'instal·lar, en la casa d'aquest i en la del costat, el bar i la sala de ball, i assenyalava que si el patronat tenia un altre pensament calia actuar de pressa.

El mateix dia 20 Pere Lloret va escriure des de Barcelona a Nicasi Claramunt, secretari de l'Ajuntament i ferm col·laborador, demanant que es posés en contacte amb Magí Vidal. El tema era la possibilitat que la Generalitat destinés dos mossos d'esquadra a la vigilància dels monuments de Santes Creus, i que s'estudiés la possibilitat d'allotjar-los degudament. Pere Lloret insinuava que si la cosa anés per uns quants dies, la Fonda podria solucionar-ho, però com sigui que la parella potser romangués una llarga temporada, tot i respectant el que decidissin els representants del poble, ell suggeria que una solució seria destinar-los a la Rectoria. Amb això mostrava novament el paper del Comitè, sense citar-lo, en una apreciació de respecte que mai veiem que transgredís, conscient, alhora, que qui tenia la paella pel mànec era el Comitè i no pas ell —que estava a Barcelona—, ni el patronat —recordem que no hi havia cap membre del poble. Amb sorpresa, anys més tard, ni Lloret en les seves memòries ni Fort i Cogul parlen mai del paper del Comitè.

El 22 d'agost Pere Lloret va escriure al seu fill sobre la darrera carta respecte del que li havia dit dels rumors que corrien, de l'ús dels edificis confiscats. Va ser del tot taxatiu. Indicà que ni ell, ni el seu fill, ni ningú de la família "ens havem d'immiscuir per a res", demanant de no donar ni parer "encara que ens el demanin". Significava que ell, com a comissari de la restauració de Santes Creus, donaria l'opinió oficial si li demanaven. Aquesta prevenció la feia extensiva a Joan Artigal i Magí Vidal, i les seves famílies, com a funcionaris que eren.

El 22 d'agost el Comitè es reorganitzà pels partits polítics i sindicats d'esquerra. Quedaria com segueix: Pere Canals Busquets *del Bar*, per la Unió de Rabassaires; Ramon Aleu Rius *el paleta* i Josep Jauset Mateu, *el pastisser*, ambdós per l'Esquerra Republicana de Catalunya; Josep Cunillera Güell de *cal Gaetano*, pel Partit Obrer d'Unificació Marxista i Joan Artigal Bosch, guarda del monestir, per Acció Catalana Republicana. De comú acord acordaren nomenar Pere Canals president del Comitè. Si el Comitè anterior era compost per només dos partits, el POUM i la Unió de Rabassaires, ara emergia la realitat d'un Comitè més plural. Als dos

¹⁶Fort i Cogul ho confirma. Indica que un vespre, amb l'estrebada d'una corda havia estat aterrat el fust i el nus escultòric. Van ser posats dins del monestir per la Comissaria. Altrament "i en evitació que algun incontrolat intentés de mutilar-la, fou desmuntada l'estàtua de Sant Bernat Calvó que presideix la font monumental de la plaça i entrada dins el monestir, protegida de qualsevol intent de profanació".

□ Figura 3: Plaça de Sant Bernat. Postal d'Àngel Toldrà Viazó.

partits indicats, s'hi afegia l'ERC i Acció Catalana Republicana. Com veiem, en aquesta reorganització del Comitè, hi participaria un altre membre que hi tenia implicació directa amb el monestir: Joan Artigal.

El 26 d'agost el secretari de l'Ajuntament, Nicasi Claramunt féu avinent per escrit a Pere Lloret de diverses qüestions de Santes Creus. Li deia que havia llegit a *La Publicitat* el decret de la Conselleria de Cultura que parlava de la confiscació i apropiació d'immobles, indicava que hi constava el d'Administració, que ell entenia que seria la casa rectoral, i si no era aquest calia que ho fos perquè tot i estar precintada s'hi havia entrat. Li explicava que amb el seu fill, el Gaspar, havien fet broma de la cara que posaria Ramon Aleu, del Comitè, quan per la superioritat "tingui que deixar el local on hi volien fer barrila". Comentava també que va ser requerit a la casa rectoral, a instàncies del Comitè, indicant que els llibres estaven al seu lloc i que es trobaren 245,95 ptes. que constaven com entrades al Comitè.¹⁷

Sigui com sigui els fets respecte el monestir es precipitaren, per la normativa oficial que emparava la confiscació via legal. Així, Pere Lloret, omplí fins a 12 actes d'ocupació el 25 d'agost de 1936 —un mes després que se n'hagués apropiat el Comitè—, de cases i terrenys afectats segons el que disposava el Decret de 5 d'agost de 1936 (B.O. de la Generalitat del dia 7). D'aquestes actes d'ocupació, Lloret en tramità una còpia, com era preceptiu, a la Generalitat "als efectes corresponents", la qual cosa volia dir en d'altres paraules que s'estava a l'espera de l'aprovació real que aquesta acció de força es consumés, aspecte que aquí no tocarem, però que avancem que anà per la via lenta. El fet era que Lloret omplint aquestes actes, en sintonia amb el Comitè de Milícies Antifeixistes de Santes Creus que ja havia fet el primer pas un mes abans —el 26 de juliol—, ajudava a salvaguardar el monestir i alhora, permetia, d'igual forma que ho havia fet el Comitè, que les obres que s'hi feien continuessin el seu curs. El monestir, amb l'acció del Comitè i ara amb la del comissari, quedava salvat.

¹⁷ De la carta del secretari se'n desprenen dues qüestions: una, que el Comitè no era sant de la seva devoció, i que el Comitè no s'aproprià dels diners assenyalats ja que entraren en caixa. El diners es trobaren en metàl·lic i en les "guixetes de les ànimes".

I què deien les actes en qüestió? Sobre un formulari oficial s'havia d'omplir el municipi en què es practicava aquesta confiscació, la data —totes són del 25 d'agost de 1936—, la persona física que oficialment l'ocupava i en representació de qui —les signà Pere Lloret com a comissari de la restauració de Santes Creus en representació d'aquest organisme de la Generalitat de Catalunya—, citant el que n'era propietari, el qual estava afectat pel decret assenyalat —volia dir alguna qüestió com que era feixista, o persona que recolzava la militarada, o gran propietari afecte a un partit que havia donat suport al cop d'Estat, o alguna altra circumstància del mateix calibre—, la destinació que se li donaria, les característiques de l'edifici o terra, i que es feia càrrec de l'ocupació provisional amb voluntat de ser definitiva. Totes les actes d'ocupació eren cases i terres del propietari Gonzalo Mora y Fernández —escrit com Gonçal—, qualificat ara com excomte de Mora, facciós i promonàrquic, i es posava en l'apartat de destinació futura que era per l'“Expandiment de l'obra de restauració del monestir de Santes Creus que porta a terme la dita Comissaria”. El quadre següent il·lustra el que diem.¹⁸

Acta d'ocupació núm. 1

Edifici: Plaça de Macià (abans de St. Bernat) núm. 11, conegut com “La Bosseria”.

Destinat: Habitatge. Consta de baixos i un pis.

Característiques de l'edifici: Extensió que ocupa: 300 m². Valor 900 ptes. Confrontaments: dreta, Palau de l'Abat; esquerra, plaça de l'Església; darrere, Eulàlia Vallès. Líquid imposable, 37 ptes., tot segons el full 10 del Registre fiscal.

Acta d'ocupació núm. 2

Edifici: Plaça de l'Església núm. 1, edifici conegut per “Casa dels Monjos jubilats”.

Destinat: Habitatge que consta de baixos i dos pisos.

□ Figura 4: Claustre del monestir. Postal de L. Roisin.

¹⁸ ANC-FGC. 158/1-13

Característiques de l'edifici: Extensió que ocupa: 150 m². Valor 2.500 ptes. Confronta: dreta, Casa Rectoral; esquerra, Maria Benet; darrere, un camí. Líquid imposable, 75 ptes., segons el full 11 del Registre fiscal.

Acta d'ocupació núm. 3

Edifici: Plaça de l'Església núm. 5, edifici conegut per "Priorat".

Destinat: Celler i habitatge, que consta de baixos i dos pisos.

Característiques de l'edifici: Extensió que ocupa: 456 m². Valor 1.200 ptes. Confronta: dreta, esquerra i darrere, amb el monestir de Santes Creus. Líquid imposable, 36 ptes., segons el full 14 del Registre fiscal.

Acta d'ocupació núm. 4

Edifici: Plaça de l'Església núm. 7, conegut per "Casa de l'hortolà".

Destinat: Habitatge que consta de baixos i un pis.

Característiques de l'edifici: Extensió que ocupa: 150 m². Valor 600 ptes. Confronta: dreta, Monestir; esquerra, el mateix Mora; darrere, el monestir. Líquid imposable, 24 ptes., tot segons el full 15 del Registre fiscal.

Acta d'ocupació núm. 5

Edifici: Plaça de Santa Llúcia núm. 4, edifici conegut com "Cal Marxant".

Destinat: Habitatge que consta de baixos i un pis.

Característiques de l'edifici: Extensió que ocupa: 246 m². Valor 900 ptes. Confronta: Plaça i Domènec Figueres; esquerra, carrer de les Pobles, avui Morgades; darrere, Mercè Martí. Líquid imposable, 27 ptes., segons el full 24 del Registre fiscal.

Acta d'ocupació núm. 6

Edifici: Edifici enclavat en la finca "Vinya Closa" disseminat del terme municipal núm. 2.

Destinat: Habitatge que consta de baixos i un pis.

Característiques de l'edifici: Extensió: 44 m². Valor 600 ptes. Confronta: Arreu amb terres del mateix Gonçal Mora i Fernández. Líquid imposable, 18 ptes., segons el full 47 del Registre fiscal.

Acta d'ocupació núm. 7

Edifici: Edifici disseminat núm. 8 del terme municipal conegut per "Pallissa dels Amos".

Destinat: Pallissa, que consta únicament de planta baixa.

Característiques de l'edifici: Extensió: 234 m². Valor 500 ptes. Confronta: Arreu amb terres del mateix Gonçal Mora i Fernández. Líquid imposable, 15 ptes., segons el full 53 del Registre fiscal.

Acta d'ocupació núm. 8

Edifici: Edifici disseminat núm. 9 del terme municipal conegut per "Corral dels Amos".

Destinat: Corral, que consta únicament de planta baixa.

Característiques de l'edifici: Extensió: 248 m². Valor 500 ptes. Confronta: Arreu amb terres del mateix Gonçal Mora i Fernández. Líquid imposable, 15 ptes., segons el full 54 del Registre fiscal.

Acta d'ocupació núm. 9

Edifici: Terme municipal del poble esmentat i partida "Bosc de Sant Sebastià".

Destinat: Bosc, en el qual neixen les aigües de Santes Creus.

Característiques de la finca rústica: Situada a l'est i a poca distància del Monestir, ocupa una extensió d'unes 15 hectàrees i confronta amb la carretera de Pontons, l'antic camí de les Pobles i terres del mateix Gonçal de Mora.

Acta d'ocupació núm. 10

Edifici: Al terme municipal del poble esmentat, partida denominada "l'Albereda".

Destinat: Bosc d'àlbers i on neixen diverses fonts d'aigua potable.

Característiques de la finca rústica: Parcel·la situada al marge del riu Gaià, al peu del Monestir, i ocupa una extensió de 3,75 hectàrees.

Acta d'ocupació núm. 11

Edifici: Terme municipal del poble esmentat i partida "Costers de la Plana de Sant Pere".

Destinat: Bosc i erm susceptible d'ésser repoblat.

Característiques de la finca rústica: Situada en la vessant que enfronta amb el Monestir, mitjançant el riu Gaià i la carretera de Tarragona. Extensió d'unes 60 hectàrees.

Acta d'ocupació núm. 12

Edifici: Terme municipal del poble esmentat on radica un extens patrimoni de finques rústiques.

Destinació futura: Expandiment de l'obra de restauració del monestir de Santes Creus que porta a terme la dita Comissaria aplicant a aquest objecte les rendes que els arrendaments produeixin i s'obtinguin dels conreadors sens perjudici dels drets que els corresponguin ja provinents dels contractes que tinguin establerts amb l'antic propietari, ja com conseqüència de les disposicions que regulin el dret els règim de la propietat rústica.

Característiques de la finca rústica: L'extensió aproximada de les finques destinades a distints conreus és de 300 hectàrees.

El 27 d'agost, en clara sintonia amb el secretari de Santes Creus, Nicasi Claramunt, Pere Lloret, sempre des de Barcelona, l'informà extensament, de cara a prevenir possibles conflictes amb el Comitè, i demostrava estar al cas —i al dia— del que podia afavorir el monestir. Feia avinent al secretari que a l'acta del Comitè del 26 de juliol en la relació de béns confiscats no hi figurava la Rectoria, malgrat estar-hi compresa la casa del costat, o sigui la casa de Gonçal de Mora "avui habitada pel ciutadà August Dalmau". Posava en antecedents que el Decret de Justícia i Dret de 5 d'agost (D.O. del 7) disposava que els béns de l'Església i dels Ordes i Congregacions religiosos seran confiscades per la Generalitat tot i que en "resten exceptuats els béns comunals i les cases parroquials de les esmentades Corporacions, els quals passaran en plena propietat als Ajuntaments respectius". Tanmateix

també citava el Decret de Cultura del 24 d'agost (D.O. del 26) —del dia abans!— que declarava "Monuments inclosos al Registre del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de Catalunya els edificis que enumera i els altres que formaren part del Monestir que havien pertangut al Cenobi", expressió que feia entendre a Pere Lloret que hi havia comprès l'edifici de la Rectoria, si és que no s'entén que està inclòs en la denominació que també li correspon de 'Les cases dels Monjos Jubilats'.

La carta de Pere Lloret es degué creuar amb la que li lliurà el president del Comitè Pere Canals, datada el mateix dia 27. Aquest, en nom del Comitè li manifestava que estaven assabentats que els immobles del monestir passaven a poder del Registre del Patrimoni Històric i Artístic de Catalunya, indicava que "la població tota de Santes Creus ha quedat preocupada", i li demanava de "la vostra rectitut i noblesa ens diguessiu per escrit l'abast i el resultat que en l'avenir podrà tenir el Decret que ens ocupa, ja que així nosaltres i tot el poble sabrà que ha de fer de les incautacions efectuades". Això ho deia amb un criteri del tot assenyat "per tal d'esvaïr dubtes i aclarar la nostra situació i la nostra responsabilitat que podria esdevenir quelcom criticable, puix els immobles per nosaltres incautats fugirien de la nostra direcció i tutela". La serenitat i bon fer del Comitè buscava no tenir complicacions, i trenca, si més no en aquest cas, el que es va escriure per la historiografia franquista de les arbitrietats dels Comitès, que en alguns casos sí que sabem que van existir per part d'alguns dels seus components, com també dels que no n'eren.

Rebuda la carta del Comitè, Pere Lloret va contestar al president del Comitè i a Jeroni Martorell, Cap del Servei de Conservació de Monuments. Al Comitè els deia que el Decret de la Conselleria de Cultura "en res no ha de contrariar, ans al contrari, ha de beneficiar i afavorir i molt les nobles aspiracions de la població de Santes Creus", i que "els primers beneficiats han d'ésser-ne els actuals moradors". Li indicava que allò que havia fet el Conseller de Cultura és el que el mes de maig "ja li tenia demanat el Patronat, i no és altra cosa que posar sota la protecció, inspecció i vigilància de la Generalitat tots els immobles del recinte, que tenen un valor històric i artístic". En aquesta línia li proposava "un pla d'aprofitament que la població de Santes Creus hauria d'iniciar i proposar al Servei de Monuments". Lloret, avançant-se, suggeria tres accions d'ampli abast: "Escoles, una Biblioteca Popular i un Dispensari Mèdic" a part d'altres que deixava a l'aire, deixant la porta oberta a la decisió del Comitè. La carta dirigida a Martorell, entre altres qüestions, li demanava parer de "si he enfocat bé l'assumpte en preparació de les decisions que pugui prendre el Servei de la vostra Direcció".

La sintonia entre el Comitè i Pere Lloret seria mútua. No es podria entendre d'altra manera el lliurament que el Comitè —recordem que estava format per persones de quatre partits de signe diferent— va fer a Lloret el 7 de setembre del 1936 d'objectes que tenien en custòdia del monestir, en el detall següent:

1 llumanera de quatre brocs; 1 xocolatera d'aram, una caixa de núvia, un rellotge de pèndol amb la corresponent caixa; un pot de farmàcia, 6 plats de pisa, de diferents mides; set cadires isabelines; un plànol antic de la nova esplanada de Barcelona; un retaule de l'altar església; dos calzes de plata; una safata petita per olives, sembla de

plata; una safata de metall; una safata de plata i porcellana; un estoig amb 12 culleres i 12 forquilles de plata.¹⁹

En aquest context de sintonia hauríem d'entendre que Santes Creus es convertís en el Vaticà de l'Alt Camp, a refugi d'espòlis. Al Comitè, el seguí l'Ajuntament, en una situació que no canvià ni les formes ni el fons. El ciutadà Josep Armejach Virgili, de *cal Masot*, veí d'Aiguamúrcia, adscrit al POUM, en duria el timó.

3. BIBLIOGRAFIA I FONTS

- BATLLE HUGUET, Pedro, Pbro. (1942): "Los monumentos, museos, iglesias y objetos artísticos de la provincia y archidiócesis de Tarragona, excepto Tortosa y sus comarcas". A: *Los monumentos arqueológicos y tesoro artístico de Tarragona y su provincia durante los años 1936-39: Memoria de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense*. Tarragona: Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, p. 47-83.
- FORT i COGUL, Eufemià (1972): *Santes Creus de l'exclaustració ençà. La gestió dels organismes que n'han tingut la tutela*. Publicacions de l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus, núm. 30, p. 199-233.
- GAVALDÀ TORRENTS, Antoni (1997): *Jo delato, tu inculpes, ell denuncia...* (*Repressió franquista a Valls i comarca*). Valls: IEV.
- LLORET i ORDEIX, Pere (1978): *El Patronat i la Comissaria de la Restauració del Monestir de Santes Creus (1932-1938)*. Santes Creus: Publicacions de l'Arxiu Bibliogràfic.
- MASSÓ i CARBALLIDO, Jaume (1999): "Notes sobre el salvament del patrimoni artístic religiós a Reus i Tarragona (1936-1937)". A: Jordi PIQUÉ PADRÓ i Josep SÁNCHEZ CERVELLÓ [coord.]: *Guerra civil a les comarques tarragonines*. Tarragona: Publicacions del Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, p. 243-266.
- SERRA PALLARÈS, Maribel (2008): "Un local per al poble: el Casalot de Santes Creus (1936-1937)". *La Resclosa*, núm. 12. Vila-rodona: Centre d'Estudis del Gaïà.
- TODA i GÜELL, Eduard (1942): "Los grandes monasterios tarraconenses: Poblet, Santes Creus, Vallbona de las Monjas y Escornalbou". A: *Los monumentos arqueológicos y tesoro artístico de Tarragona y su provincia durante los años 1936-39: Memoria de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense*. Tarragona: Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, p. 85-93.
- Archivo General de la Guerra Civil. Salamanca. Lligalls 158 i 264, retornats a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Fons de la Generalitat de Catalunya 1931-1939. ANC-FGC.

¹⁹Fort i Cogul indicà que a la darrerria d'agost o començament de setembre Lloret i Martorell van anar a Santes Creus. El clima que va voler donar la Comissaria amb l'arquitecte va ser de solemnitat "i que en certa manera, fou conceptuada com una mena de presa de possessió". Afegeix que aquesta visita va ser transcendent ja que hi havia algú que volia requisar dues cases del poble per a cafè i local d'esbargiment: la rectoria i la casa del marquès habitades abans pel rector i pel guarda partioner dels fruits dels parcers del marquès de Casa Riera. Indicà que Lloret no solament aconseguí que no fossin despoblades, sinó que hi reintegrà alguna petita cosa que furtivament n'havia estat sostreta per causa del petit pillatge que hom no havia pogut evitar. L'escrit, s'hi endevina una mica triomfant.